

“ZHEBRANKA” AS A UKRAINIAN FOLKLORE GENRE

Марина ГРИМИЧ
Київ

“ЖЕБРАНКА” ЯК ЖАНР УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Одним із найменш вивчених жанрів українського фольклору є “жебранки” – тексти, що їх виконують жебраки під час прохання милостині. Зразків цього жанру збереглося вкрай мало.

Перебуваючи на верхівці ієрархічної піраміди напівформальної організації жебраків, кобзарі та лірники, не просто знали всі “ази” жебрацької науки, а й володіли своєрідним мистецтвом добування хліба за допомогою вправно використаного слова бездоганно. В їхніх вустах жебранки були не примітивним виклянчуванням хліба, а дійсно мистецтвом, побудованим на тонкій психологічній грі зі слухачем, потенційним подателем, а також на майстерному застосуванні фольклорних поетичних засобів.

“Жебранка”, хоч і є специфічним жанром фольклору, витвором маргінальної жебрацької культури минулого, проте заслуговує на ретельне вивчення саме сьогодні з огляду на те, що в сучасному суспільстві активізувалися процеси розшарування масової культури на “субкультури” – молодіжні, кримінальні, корпоративні тощо. Спостереження над майже не дослідженим жанром українського фольклору мають на меті ініціювати більш уважне ставлення сучасної української етнології та культурології до сучасних процесів маргіналізації, культурної ізоляції окремих соціальних груп тощо.

One of the least studied genres of Ukrainian folklore is “zhebranky” – which are the texts executed by cadgers during the request of alms. Standards of this genre have saved extremely little. However, row of prominent ethnographers of the 19th – 20th centuries, which have been explored mainly kobzar-lirnyk’s tradition in Ukraine or subculture of “kaliki perechozhyje” in Russia, specially or fluently paid the attention on them, published a few texts and comments on that score. Actually, due to belonging of kobza-players and lirnyk-players to professional communities of beggars, so-called “жебрацька (старчача) братія”, that semiformal association of cadgers, in researchers eye-shot have been gotten the texts of “zhebranky”, as blind musicians, except for that, were the transmitters of worthy genres of folklore (in that number of inherent only to them – “psal'my”, “dumy”) and had the professional workshops, at the same time earned to itself on a bread by simple alms.

Clearly, that at beggars communities (“старчача братія”) kobza- and lirnyk-players and took a special seat. As well as in any environment of transmitters of specific subculture, in beggarly informal society of the 19th – 20th centuries were existed the own hierarchy. Structure of last – to reconstruct enough heavily. In the archive materials there was only one certificate from which it is possible to make certain presentation in relation to it. For example, on the funeral of one famous kobza-player came “душ дванадцять лірників і душ сім чи вісім кобзарів, та душ сімдесят псальмопівців та так, запросників душ сто, та мілкої шматохватії душ сто п’ятдесят, та поводириів сот дві”¹. Consequently, on the basis of this certificate it is possible approximately to paint in the percentage ratio composition of “старча братія”. Leaders, naturally, were more (approximately 37

%), they did not have a right for independent earnings, and that is why, they stood on the lowest step of hierarchical pyramid. A next step was occupied by cadgers under an ironically-scornful nickname “мілка шматохватія” (approximately 28 %), next were “zaprosnyky” – that those which executed more difficult “invite” (type of “zhebranky”) (18–19%) and could already walk on houses and on different villages within the limits of territory certain for them; yet less there was psal'my-singers (13 %), they can be compared to Russian “kaliki perechozhyje”. Kobza- and lirnyk-players together – to 4 % (accordingly 1,5 % and very little more 2 %) it is performers of “higher category”. Usually, it is possible to use this description very carefully, because the amount of people was determined “on an eye”, but conformity, that is here traced, seems plausible enough.

Being on the top of hierarchical pyramid of semiformal organization of cadgers, kobza- and lirnyk-players, not simply knew all “elements” of beggarly science, but also owned by original art of getting of bread by the right used word. In their mouths, “zhebranky” were indeed – the art, built on the thin psychological game with a listener, and on skilful application of folk-lores poetic facilities too.

Judging on separate ethnographic materials, in a beggarly subculture 19th – 20th centuries were used such terms on denotation of different prospects and different structural components of “zhebranky” – actually “жебранки”, “запроси”, “заплачки”, “благодарствія”, “просьби”, “запросницькі жалі”, “причити”.

“Жебранки”, “просьби”, “запроси” – are texts in the form of recitative, in which old men asked the “slice of bread”, “сопек”, “piece of linen” or some clothes and others like that. “Причити” – this are beggarly plaintive lamentations, in “благодарствіях” gratitude was expressed for the given alms. If a suppliant was in a position to execute “zhebranky” fully, it completeness, so to speak “classic” variant must contain all these structural elements which were laid in a such logical chart: address to the owner (“заплачка”), own request (“запрос”, request) complaining on an own fate (“запросницькі жалі”, “причити”), gratitude (“благодарствія”).

So, let examine it more detailed.

1. Address to the owners it is possible to group in this way (thus):

1.1. name of listeners by the terms of cognation (мамочко, таточко, сестрички, братіки): *отець родний, отці дорогі, батечку, папаша милостивий, мамочко милоства, мамаша родная, дорогая, любезная, мамцю-квітю; братія милостивая, братіки дорогі, милостиві, милосердні, сестриці милосердні, милостиві?* If term of *братік* and *сестричка* were possible correlated with relatives on a church – church’s brothers and sisters, than in case with the appeals of *мамочко* and *таточко* equation appears itself (suppliant) with a child, in this case as a “God child”. In the using, during the request of alms, of terms of cognation of the first degree of cognation... there is another implication with semantic of orphanity (social): an in this world single asks the deputies, protection, maternal-paternal sympathy. Usually, this, from the one hand, links beggarly “adults” recitations with children’s, orphan “zhebranky”, from the other hand, gives the first value of symbolic.

By the way, archetype of “orphans” is actively used in modern city beggarly child’s subculture “orphans”, but truly, in an indirect form : by implementation of songs on the theme of maternal love (“Чорнобривців насяла мати”, “Рушник”).

1.2 The second group of appeals of suppliants underlines their belonging to the christians, the same reminding about their christian responsibility: *мир православний, подаючий, милостивий, християне православні, милостиві, ласкаві, Божі, праведні, народе благочестивий, православний, многомилостивий, милосердний, християнський, жалісливий*³.

1.3 The third group of appeals is general type: *душа, душечка праведная, спасенная, милостивая, набожная, милосердная, ласкава, сумленна, трудовнички Божії, жалосливі, милі статечні, особи сердечні*⁴, *квітю, квіточко*. In modern beggarly requeries, the most popular type of the appeal is *люди добрії*.

1.4 Sometimes all these types of appeals are in the texts of “zhebranky” simultaneously (for example, “мамко милостивая, праведнице божая, возлюбителька хрестовая”⁵).

The request is carried out by verbs and verbal constructions *пожертвуйте, дайте копійчку (милостинку), подайте, змилуйтеся, сожальйте, зглянтесь, допоміте, положіте хоч єдиную копійчку, обрратіте ваше вніманіє*.

Thus words and expressions with the different semantic loading are threaded during recitation after each other, creating by such method an accumulative row. This poetic mean to allow the performer to grow emotional tension at a listener, to create a psychological situation at which those, who listens beggarly recitations, give alms.

Among requests such happen sometimes, that they can be reckoned to the tops of folklore-poetic art of performers. “Приокрийте ви, мамко, моє грішне тіло, як Бог прикриває древо листом-корою, землю травою, воду млою, рибку лускою, птицю пюрою”⁶. Truly, such poetic pearls more characteristic for right-bank and Galichina recitations. Indeed, the supervision by Schepotyev, Podill’a and west-ukrainian variants of “zhebranky” are more refined, unlike monotonous in left-bank beggarly tradition (Poltava, for example), when the text of “zhebranky” can consist of 28 lines, each of which begins by a word “give”.

3. Third structural component of “zhebranky” is complaining on the own fate – in the turn, necessarily contains such two language-psychological receptions:

3.1 reasons of which a listener must give alms. Explanation, mostly in a shadow form, is such : alms is christian responsibility of every orthodox which expects the rescue in God world. In the folk understanding of rescue, as N.Berdyayev wrote, alms were on the top rank. In essence, in such thesis is contained orthodox idea, after which each kopeck is endowed on alms is taken into account on sky. Through alms he earns to itself: “*Дайте, мамочко, не ради нашого прошення, дайте, мамочко, ради своєї душі на трійсвіт спасенія*”; *ради Христа; Христа ради* тощо. Милостиня може принести подателю певні вигоди “*за ваше доброє здоровіє, за ваш істинний путь, за ваше доброє здоровіє, за вік продолженний, за упокой родителів наших поминаючи*”⁸, and also frees to God: “Не нам... милостиню подаваете, Самому госпуду Ісусу Христу на престолі окладаете”⁹.

This part of “zhebranka” can broad to the considerable scopes, by such method a cadger links itself to the Gods man or to “the mediator between a man and God,” taking on itself functions of priest: “Упокой, господі, усіх сродників їх, і благодателів і благодотворителів, і помяні, господі усіх храмостроїтелів, усіх ...отців і праотців і усіх православних християн. Которіє на огнях погорали, которіє на водах потопали, которіє наглою смертю несподіваною поумірали, і ратунку ни мали. Пом’яни їх, господоньку, душечки у царстві твоєм. Помяни їх, господи, при вичернях, пом’яни їх, господоньку, при павечірнях, помяни їх, господи, при молебнях, помяни їх, господоньку при обед(и)нях, і прийми їх, господи, при усіх службах господніх. Подай їм, господи, спасеньє, подай їм, господи, престол хоровимський, подай їм, господоньку, рай сітлий, подай їм, господоньку, місце покійнеє, подай їм, господоньку, проскуру на обід, подай їм, господоньку, вічну пам’ять, подай їм, господі, вічний упокой. Надгробнеє риданіє творящую песнь трижди алілуя...”¹⁰.

3.2 Acquittal of bagging of that or other suppliant can be different – there are physical defects or orphanity. In the environment of kobza- and lirnyk-players it is, indisputably, blindness: *дайте, що ми не бачимо йти до вас заробити, дайте, що ми не бачимо йти до вас заслужити, дайте, що ми не бачимо вашій милості догодити; “та я ж тепер, таточку, не бачу, як люд християнський по святій землі проходжає, як праведнеє сонце з неба на землю сяє”*¹¹.

In modern beggarly and quazi-beggarly environment by the most frequent argument that justifies a cadger in public ayes, there is illness of child, death someone of relatives and, accordingly, orphaness; among the cadgers of type “afghan” (in the past the real invalids of Great Patriotic War) is disability.

4. Gratitude in the texts of жебранок could be very stand and laconic and to be limited to a few words of society character of : “Спасіба, очень благодарю”, “Спасибі”. However quite often grew into benediction, that in the same time, linked a cadger to the mediator between listener and God: “Во ім’я отця і сина і святого духа, амінь! Дай вам, Боже, здоров’я і щастя!”; “Прийми, Господи, ваше подаяння!” Пошли вам щастя і здоров’я! Допусти, Боже, умерших душі до царства небесного!”¹². Sometimes a suppliant read prayer on completion (mostly “Отче наш”).

Today these traditional formulas are also used by both cadgers and quazi-cadgers (“Дай тобі Боже здоров’я, щастя”, “Спаси, господи”, “Спаси і сохрани”).

Judging on few texts of “zhebranky”, there were exist a row of additional methods which strengthened the effect of divorce. Among them: attestation by a suppliant by the words his obedience

(“покорнішими словами Вас умоляю..”¹³), modesty (“ покорнішими словами Вас умоляю..”¹⁴). Pity is caused also due to specification of own illness (for example, in one of “zhebranka” ask the piece of towel in order to “больную головочку приоткривати”) and increases due to self-abasement: (“*волівби я, мамцю, в сирій то землі гнити, ніж би, моя квітю, по білім світі ходити, волів би я, мамцю. в материній утробі зогнути, ніж мав би на світ народитись...*”¹⁵).

The covered (transferred) structural components and poetic facilities of “zhebranky” “worked” to satisfy the listener that he without regard to his credible deprivations and confusions, is a happy man : in fact, it is better to him, than for those who asks. Such effect was achieved by skilful construction of texts of “zhebranky” on the basis of row of antitheses: injury – physical soundness, absence of most necessary – the states or prosperity, house – homelessness and others like that.

In “zhebranky” often take place the sacralization of alms. It is realizing through the reason of holiness, eldritch force of alms “та ваша ж... милостиночка во гноях не согниватиме і от мук вечних вас ослободатиме і в господа милосердного на престолі сіятиме”¹⁶, “І водах не утопатиме, і в огнях не погорятиме”¹⁷, “та ваші милостині сам Сус Христосо принімає і на святих апостол розпреділяє і вас, мамочко, од мук вечних ослобождає”¹⁸.

Summing up aforesaid, it is possible to establish, that “zhebranka” is the specific genre of folklore, the masterpiece of margin-beggar culture of past, however deserves on the careful study, exactly today as in modern society the processes of stratification of mass culture activated on “subcultures” – youths, criminal, corporate and others like that. The supervisions above the almost not explored genre of Ukrainian folk-lore have for an object to initiate more attentive attitude toward a modern ethnology and cultural anthropology to the current processes of marginalization, cultural isolation of separate social groups and others like that.

¹ Archive of Art, Folklore an Ethnology Studies Institute by M. Ryl's'kyi (Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України): AAFESI (ІМФЕ), F 11-4. – № 755. – Р. 118.

² Щепотьєв В. Старечі прохання // Етнографічний вісник. – К., 1928. – № 6. – С. 33.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 20.

⁶ Гнатюк В. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т.и. про лірників повіту Буцацького / / Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т.II. – С. 18.

⁷ Щепотьєв В. Старечі прохання. – С. 34.

⁸ Ibid.

⁹ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 21.

¹⁰ Гайдай М. Жебрацькі рецитації // Етнографічний вісник. – К., 1918. – № 6. – С. 83.

¹¹ Щепотьєв В. Старечі прохання. – С.34.

¹² Ibid. – Р.39

¹³ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 20.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Боржсковский В. Лирники // Киевская старина. – 1889. – Т.IX. – С. 655–657.

¹⁶ AAFESI (ІМФЕ). – F 6-4. – № 183. – Р. 22.

¹⁷ Ibid. – Р. 24

¹⁸ Ibid.